

“Ik ben gaan wandelen op de Veluwe om het vroegere heidendom op te snuiven.” Foto SXC Karen van Middendorp

Dr. Henk Vreekamp op zoek naar heidense wortels in zijn voorgeslacht

‘De tovenaar en de dominee zijn beiden in mij aanwezig’

In *Zwijgen bij volle maan* speurde Henk Vreekamp naar de heidense restanten op de Veluwe, de plek waar hij opgroeide en woont. In zijn nieuwe boek *De tovenaar en de dominee* speelt de heidense wortels in het voorgeslacht van Vreekamp een belangrijke rol. Piet Koenes sprak met Henk Vreekamp over de heiden in de westerse christen.

Henk Vreekamp werd in 1943 geboren als oudste van elf kinderen in een boerengezin te Hoevelaken. “We woonden op een kleine boerderij aan de uiterste noordgrens van Hoevelaken, zo’n twee kilometer van de Nederlandse Hervormde kerk. Als kind liep ik elke zondag die twee kilometer heen en terug, wat ik heel ver vond. Het was een warm en gelovig gezin waar de uitdrukking ‘de vreze des Heren’ geen loze kreet was. Het luisterde nauw wat je met je geloof deed. Mijn grootouders woonden naast ons. Als kind zat ik er wel eens bij

als bij hen thuis conventikel gehouden werd. Ik was een gevoelig kind, bij wie angst voor het oordeel, voor de hel niet helemaal afwezig was.”

De titel van uw boek De tovenaar en de dominee. Wat verbindt die twee en wat scheidt hen?
“In mij zijn ze allebei aanwezig. In 1992 ben ik gaan wandelen op de Veluwe. Niet zo maar wandelen, ik moest naar buiten en als het ware het vroegere heidendom gaan opsnuiven. Er hangt in het oosten van het land nog altijd een waas van wraak doordat Karel de Grote het christendom met geweld afdwong. Door

genealogisch onderzoek ben ik later de tovenaar een beetje bij mijzelf gaan ontdekken. De tovenaar in het boek is mijn overgrootvader die ook zo in zijn dorp bekend stond. Hij kon bijvoorbeeld witte muizen tevoorschijn toveren. Ik heb het geluk gehad dat het Meertens Instituut dit gedocumenteerd heeft. Ook de dominee behoudt zeker in zijn preken altijd iets uit die oude, magische wereld. Tegelijkertijd is er het instituut kerk die de dominee vertegenwoordigt. De historische gestalte van de kerk en de wereld van de tovenaar staan in het algemeen vijandig tegenover elkaar.

‘Afgoderij,’ zegt de catechismus en daardoor bleven de mensen die in deze wereld leefden in de kou staan. Ze raakten in een isolement in wat geleerden de subcultuur van het volk noemen. Maar die cultuur heeft wel door de eeuwen heen bestaan. Mijn grote vraag is: hoe is nu de verbinding tussen de theologische wereld en die magische, mythische wereld? Daar komt ook nog de wereld van de mystiek bij. De tovenaar heb ik ook ontdekt in die mystieke, spirituele wereld. Ook als een vorm van heidendom dat eigenlijk buiten de Openbaring van de God van Israël om wil gaan. Ik noem dat een vlucht

in de mystiek om af te zijn van heel die historische ballast van de kerk. We zijn daarin vastgelopen en verzetten ons tegen het dogma, de kerk en het instituut. Maar de historie is er niet om te vergeten maar om van te leren, om de fouten te voorkomen die vroeger tegenover Jodendom en heidendom gemaakt zijn.”

Over de verschijning van God is de ondertitel van Uw boek. Maar God is toch een verborgen God?

“Als ik het over het woord verschijning heb, dan denk ik aan het Griekse woord *epifanie*. Epifanie is verschijnen en tegelijk verdwijnen. Een flits waarin al-

Theologie

les samenvalt. De verschijning van God maakt je leven anders, zet je in een ander licht. Zo kan God in een flits in het leven verschijnen en een mensenleven veranderen.”

Eigenlijk kan iedereen zijn eigen God projecteren?

“Dat gebeurt dus ook. Zelf ben ik geraakt door Miskotte, die zegt dat het woordje god een soort-naam is. Zo’n naam zegt hem dan ook niets. Mij trouwens ook niet want je kunt het in meervoud zeggen en dan heb je goden. Het gaat dus om de unieke naam, zoals aan Israël geopenbaard is. ‘Hoor, Israël, onze God, de Eeuwige, de Enige, Eén!’ Dan pas weet je wie God is. Doordat Hij zijn naam bekend maakt. Zó is God! En dus kun je er alles over zeggen maar alleen vanuit die Openbaring! Daarom spreekt het verhaal over de verheerlijking op de berg, die Petrus wil vastleggen, mij zo aan. In die zin las ik ook Klaas Hendrikse *Geloven in een God die niet bestaat*. De kern van zijn boek is volgens mij het verhaal uit Exodus 3! De brandende braamstruik en de stem. ‘Heidenen’, zegt Hendrikse, ‘hebben goden die bestaan’. Die kun je zelf creëren. Dat is nu juist het verschil met de God van Israël! Als je spreekt over het bestaan van God dan heb je het eigenlijk over een restant van het heidendom. God is een te groot mysterie om te kunnen zeggen dat ‘Hij bestaat’. Daarom typeert Hendrikse God als een gebeuren. Daar kun je natuurlijk ook van alles over zeggen. Maar in feite is zijn boek een protest tegen het al te klakkeloos praten over God. Als je over het bestaan van God spreekt, zit je voor je het weet in een heidense taalsfeer. In die zin is hij voor mij een criticus en heeft hij ook iets profetisch in zich.”

Is er ook verschil tussen het heidendom van toen en nu?

“Prof. dr. Hasselaar, mijn leermeester, wees er al in 1970 op dat Israël nogal mild tegenover het oorspronkelijke heidendom stond, zeg maar het heidendom uit het Oude Testament. Toen ging het er vooral om dat het heidendom de God van Israël zou leren kennen. Met het terugkerende heidendom is dat anders. Daar bedoelde Hasselaar een heidendom mee dat eeuwenlang de christelijke cultuur gekend heeft, nu terugkeert en zich tegen de God van Israël afzet. Er is momenteel een zelfbewust heidendom dat de kerk uitdagend tegemoet treedt. Die uitdaging moet de kerk niet laten liggen. Het gaat er toch om dat je zowel met Jodendom als heidendom in gesprek raakt.”

Was het Nazidom een ontsparing van het heidendom of kan zoiets gebeuren als een volk God en zijn geboden helemaal loslaat?

“Het luistert extra nauw hoe je in dit verband het woord heidendom gebruikt. Ik heb ontdekt hoe de Nazi’s zich ten onrechte op de Edda beroepen hebben. Je kunt niet zeggen: ‘Nazidom is zondermeer heidendom’. Ik zou het toejuichen als de bestudering van de Edda een vast onderdeel van de theologische opleiding wordt. Een uitspraak van Abel Herzberg over het heidendom is heel diep bij mij ingeslagen. Hij zegt al in 1934 dat het heidendom, en daar bedoelt hij alles mee wat niet Joods of christelijk is, altijd weer op de loer blijft liggen als het verdronken wordt. En dat brengt hij dan in verband met wat er toen in Duitsland gebeurde. ‘Het slui-

merende besef’, aldus Herzberg, ‘dat de God van Israël zich door Jodendom en christendom in het heidendom ingedrongen heeft, is in de dertiger jaren in Duitsland als een vulkaan uitgebarsten’. Daar zit ook wraak achter. Het Nazidom was dan ook een ideologie van de wraak. Zeker wat betreft haar houding tegenover de Joden. Hans Ehrenberg, een tot het christendom bekeerde Jood, heeft gezegd dat als de kerk de gedoopte Joden laat losweken van de kerk, wat de Duitse kerk in de Nazitijd dus gedaan heeft, dat dit een moment is waarop de kerk valt!”

U citeert in uw boek Levi Strauss: ‘De wereld is zonder de mens begonnen en zal ook zonder de mens eindigen’. Hoe kijkt u zelf vanuit uw geloof naar het einde van deze wereld?

“Dit is het standpunt van iemand die het alleen maar vanuit de mythe bekijkt. Hij gelooft dat de mens op het toneel verschijnt en ook weer verdwijnt. Dat is nou precies waar ik het niet mee kan doen. De Openbaring aan Israël is: ‘Er is een begin, er is ook een einde’. Hoe dat einde zal zijn bij de wederkomst van Christus? Het woord wederkomst is geen Bijbels woord. Er is eigenlijk maar één komen van Christus. Het is een doorgaand komen en loopt, volgens het visioen van Openbaring, uit op een nieuwe aarde onder een nieuwe hemel. Dus niet een vlucht naar de hemel, die twee moet je dus bij elkaar houden. Het vuur waar Petrus over spreekt in zijn brief is een

aanvulling op het water in de dagen van Noach. Het water reinigt en loutert maar het blijkt ook dat het kwaad daarna nog steeds niet verdwenen is. Het vuur staat als metafoor van volkomen loutering. Kerkvader Origenes zegt dan ook: ‘In de waterdoop worden wij met Christus begraven, in de vuurdoop zullen wij gelijk worden aan het lichaam van zijn heerlijkheid’. De volken der aarde dragen volgens openbaring hun schatten Jeruzalem binnen. Een centrale tekst voor de heidenen. Onze cultuurschatten zullen op de nieuwe aarde gelouterd binnenkomen. Ik kan mij gewoon niet voorstellen dat de muziek van Bach zomaar in het heelal zal verdwijnen. Als kind hoorde ik over straten van goud. Dat sprak me minder aan, wat moet je er mee? Toen ik via exegese ontdekte dat dit glas moet zijn, veranderde dat beeld. Het gaat om het licht dat God uitstraalt en alle materiaal is transparant. Niets is er meer dat God verduistert, daar gaat het om. Als God in het begin de hemel en de aarde geschapen heeft, hoor je daarna niets meer over de hemel maar alles over de aarde. Voor mij is die transformatie van een nieuwe aarde onder de nieuwe hemel een geloofswerkelijkheid, hoe aangevochten ook. God gaat zijn ongekende gang, vol donk’re majesteit, maar Hij gaat wel ergens naar toe.”

Piet Koenes

“Er is momenteel een zelfbewust heidendom dat de kerk uitdagend tegemoet treedt. Die uitdaging moet de kerk niet laten liggen.” Foto Piet Koenes

Overdenken

Lezen met hoofd en hart

Alles hijgt naar opstanding

Niets is onrustiger dan een begraafplaats. Foto Frans Andringa

Wie de Bijbel alleen verstandelijk leest, loopt dood in een logisch labyrinth. Wie alleen op de gevoelsmatige toer gaat, vindt nergens houvast. De kunst is hoofd en hart harmonisch met elkaar te verbinden. Gert Marchal neemt de proef op de som aan de hand van Psalm 57.

hoog juichend! Onzin? Ik zie het al gebeuren dat iemand die smoorverliefd is zijn opgetogen woorden moet inleveren en laten testen bij een kille kikker, een krentenweger.

Een ander beeld, mij aangereikt door professor Gerard Rothuizen (1926-1988). Hij wandelde ooit op een kerkhof in een Fries dorp. Zijn metgezel zei: ‘Ze hebben het wel eens over de stilte van een kerkhof, maar niets is onrustiger dan dat. Alles hijgt hier naar opstanding’. Rothuizen schrijft dan: ‘Deze man was een dichter. Misschien wel die van Psalm 57’.

Wie geraakt is door de grote daden van god kan er niet over zwijgen. De Heilige Geest is dan zó aan het werk dat Hij op heterdaad betrapt wordt. Je kunt over die grootsheid van God denken, spreken en schrijven. Je komt nog dicht bij het geheim door te zingen. We staan volop in de nacht, in het duister, maar de Geest tilt ons uit boven het platte vlak, opent ons broze bestaan voor Gods toekomst. Al zingend roepen we die toekomst over ons uit.

Met de woorden van Hans Bouma: ‘Zingen is: inspelen op de toekomst; voortvarend en vindingrijk aan de haal gaan met wat nog niet haalbaar is; ongeduldig werk maken van wat nog werkelijkheid moet worden. Zingen is: de nieuwe schepping in kaart brengen; het onvoorstelbare geluk van de hemel op aarde, God wonend bij mensen, met liederen van verlangen naar je toe trekken’.

Wie het morgenrood wekt, zingt de dag naar zich toe. Ook de ‘jongste dag’, waarop Christus komt in glorie. Dat zingen blijft niet beperkt tot een kleine kring. De volken, wereldwijd, moeten het horen. De Here God overtreft zichzelf. Hij verheft zich boven de hemel. Niet minder waar is: Hij vernedert zich op en beneden de aarde. Dieper dan diep. Is dat zoveel anders dan: hoger dan hoog? In de omgang met God staan we telkens opnieuw voor verrassingen.

Gert Marchal

Er staan verschillende uitdrukkingen in de Psalm, die -logisch bezien- onzin zijn. Wie kan ooit het morgenrood wekken? Je kunt ook een andere tekst aanhalen om dit onvermogen te staven: Job 38:12. Ook andere zinsneden in de Psalm zijn volstrekt strijdig met onze logica. Halverwege, exact in het midden (!), lezen we: ‘Verhef u boven de hemelen, God’ (6). De Here God wordt dus opgeroepen om zichzelf te overtreffen. Met andere woorden: God in de stellende, vergrotende en overtreffende trap. Daar klopt helemaal niets van.

Aan het slot van de Psalm wordt die logische onzin herhaald (12). Ik noem nog een element dat, nuchter nadenkend, nergens op slaat: ‘U, Heer, zal ik loven onder de volken, over u zingen voor alle naties’ (10). Het lied dat jij, mens, zingt, heeft een wereldwijde uitstraling. Dat is toch te gek voor woorden? Een kring als die van de Verenigde Naties heeft wel iets beters te doen dan te luisteren naar een kleine stem uit Israël.

Nabijheid

Wat is hier gaande? Een kwetsbaar mens - blijkens het opschrift: David - heeft in de grootste nood Gods reddende nabijheid ervaren. Daardoor wordt hij boven zichzelf uitgetild. Hij gaat, modieus gezegd, helemaal uit zijn dak. Hemel-